

Oh, ko‘ngil!

Oh dedim-u ostonangga yiqildim.

O‘zbek xalq qo‘shig‘idan satr

Odamning ko‘ngliga yo‘l topish dunyodagi eng mushkul ish. Ko‘nglidagi hissiyotlarni tasvir, ta’rif va ifoda etish, tabiiyki, yana-da mushkulroq. Bu ishda ona tilimizning quadrati ne bir yozuvchilarning mahoratiga nisbatan beqiyos darajada ustun turadi! Tilimizdagi ko‘ngilga bog‘liq so‘z birikmalarining ma’nolarini o‘ylab qarang! Ko‘ngil oq yo qora, yorug‘ yo xufton, bor yo yo‘q, to‘q yo yarim, keng yo tor... Uni berish yo olish (ovlash), erish-eritish yo qotish-qotirish, ko‘tarish yo cho‘ktirish... Ko‘ngil ta’rifidagi bunday so‘z birikmalarida jonlantirish, badiiy gavdalantirish, beqiyos badiiy-obrazli ifoda “mana men” deb turibdi.

Aslida, ko‘ngil uncha-muncha tasvir, ta’rif-u ifoda, qiyos-u tashbehlarga sig‘avermaydigan shunday nozik hilqatki, uni birgina so‘z yo imo bilan osmon qadar ko‘tarish, yo yer qa‘riga cho‘ktirish mumkin! “Balli”, “barakalla”, “ofarin”, “tasanno”, “qoyil”, “yashang”, “baraka toping”... Bunday ko‘ngilni osmon qadar yuksaltiruvchi, unda yangi rag‘bat-u ishtiyoq hosil qiluvchi so‘zlarimiz ham behisob. Aksincha, uni cho‘ktiruvchi, toptab-tahqirlovchi so‘zlarimiz ham talaygina topiladi: “basharang qursin”, “yo‘qol”, “ko‘zimga ko‘rinma”, “turqi sovuq”, “itdan tarqagan”, “cho‘chqa”, “mol”, “odam bo‘lmaysan”... Har ikki holda inson beixtiyor “oh, ko‘nglim!” deya yo orziqadi, yo zorlanadi. Inson yuragining daf‘atan yayrab-yashnab ketishi ham, siqilib-torayishi ham avvalo so‘z tufayli! Odam Otamiz yolg‘izlikda qiynalmasin deb Alloh Taolo Momo Onamizni uning qovurg‘asidan yaratar ekan, bunda ko‘zda tutilgan ko‘pdan-ko‘p sabablardan eng asosiysi ularni SO‘ZLASHTIRISH, ya’ni, sirlashtirish, shu orqali bir-birlariga begonasirab, ola qaramay, aksincha, bir-birlariga ko‘ngillanib, bir-birlarining ko‘nglini olib, ko‘nglini ovlab, ko‘nglini ko‘tarib yashasin, degan teran mantiq bor, albatta. Binobarin, insonparvarlik va ko‘ngilsevarlik hissi, bir-birining ko‘ngliga qarash odamzot tabiatida azaldan mavjud. Biroq, Alloh Taolo yaratgan mahluqlar orasida ongsiz hayvonlar, begunoh farishtalar-u gunohkor iblis bor ekan, qolaversa, ongli mavjudot bo‘lgan odamga baloyi nafs berilgan ekan, toza, oq, nozik ko‘ngilni qoraytirib, simsiyoh qilmay, imkon qadar himoyalash, nafs va iblis qutqusiga uchmaslik kerak bo‘ladi. “Ko‘ngil – guldan nozik, chinnidan nafis”, “Ko‘ngil – ko‘zgu” deydilar. “Ko‘nglim chinni piyola, chertmang, aka” deya iltijo qiladi o‘zbek xalq qo‘shig‘ining lirik qahramoni. “Ko‘ngil” deganlari chinnidek nafis, guldek nozik bo‘la turib, toshdan ham og‘irroqligini aytmaysizmi! Buyuk gurji adibi Nodar Dumbadzening “Abadiyat qonuni” romani qahramoni Bachana Ramishvili kashf etgan abadiyat qonuni yodingizdami? “Odam bolasining yuragi uning jismidan og‘irroq, shuning uchun hech kim o‘z yuragini yolg‘iz o‘zi ko‘tarib yurolmaydi. Uni bexos yorib-portlatib yubormay avaylab ko‘tarib yurishimiz uchun butun odam bolalari bir-birimizga yelkadosh, suyanchiq, hamdard-u hamnafas bo‘lmog‘imiz kerak, abadiyat qonuni mana shu!” deya uqtiradi Bachana Ramishvili.

Odam bolasi bir-biriga suyanchiq, yelkadosh, hamdard-u hamnafas bo‘lish o‘rniga, aksincha, ana o‘sha toshdan ham og‘irroq yurakka palahmon toshlarini otib, uni battar og‘irlashtirish, injo ko‘ngilni toshga aylantirish payiga tushib qolsa-chi? “Yo‘q, mening ko‘nglim qattiq emas, yumshoq” deya, uni qattiq palahmon toshlaridan qanday asrab-avaylash mumkin?! “Toshni tuxumga ursa ham tuxum sinadi, tuxumni toshga ursa ham tuxum sinadi” deydilar. Bugungi kunda yumshoq ko‘ngillarni tuxumdek sindirish ko‘pchiligidizning kundalik a‘molimizga aylanib ketayotgani yo‘qmi mabodo?! Bu ham qonuniyatmi yo?! Abadiyat qonunimi, oxirzamon qonunimi bu??!

“Mashhurlar kulgisi” latifalar to‘plamida qayd etilishicha, buyuk rus sarkardasi Suvorovdan o‘z hayotida necha marotaba yarador bo‘lganini so‘rashgan ekan, u shunday javob qaytaribdi: “Jami o‘ttiz ikki marta yarador bo‘lganman. Ikki marta urushda o‘q tekkan, o‘n marta uyda payrahadan ozor chekkanman, yigirma marta Peterburg saroyida so‘z bilan jarohatlashgan”.

Qarang-a, olamdagi eng buyuk mardi maydon jangchilardan biri jang maydonida atigi ikki marta yarador bo‘lgan. Kundalik hayotda undan besh marotaba ko‘proq jarohat olgan. Lekin so‘z orqali olgan jarohati jang maydonidagi jarohatidan o‘n marotaba ko‘proq bo‘lgan!.. So‘z jarohatining ko‘pligidan tashqari og‘irligini aytmaysizmi! Zotan, so‘zlasha oladigan ongli mavjudot uchun eng og‘ir jarohat – so‘z jarohati! Shuning uchun ham xalqimiz “Aytilgan so‘z – otilgan o‘q” deydi. Yana shunisi ham borki, jang maydonidagi o‘q va yo yo yog‘och yorayotganingizda bexos uchgan payraha turli jismoniy a‘zolarni jarohatlab, ko‘p hollarda yurakni chetlab o‘tadi, ammo so‘z o‘qi aynan yurakka qadaladi, ko‘ngilga tegadi! “Ko‘ngli qattiq dilozordan xudo bezor” deydilar Hazrati Sultoni Orifin Ahmad Yassaviy. Chunki ko‘ngli qattiq dilozorning har bir so‘zi odam bolasining yuragini jarohatlab, ko‘nglini ozdiradi, cho‘ktiradi, xira qiladi, ko‘ngil shishasini chil-chil sindiradi, dilga ozor yetkazadi, me’daga tegadi, qonni qaynatadi, hatto jonni chiqaradi. Shuning uchun ham “Yaxshi so‘z – jon ozig‘i, yomon so‘z – jon qozig‘i” deydilar...

Tibbiyot fanlari doktori, professor Zikrilla Egamberdiev oltmis olti yillik hayotining yarmidan ko‘prog‘ini o‘z bemorlarini birinchi galda yaxshi so‘z bilan davolashga sarflab kelayotgan yuksak malakali shifokor sifatida juda yaxshi biladi: yaxshi so‘z ham, yomon so‘z ham bir og‘izdan chiqadi. Yana shuni ham yaxshi biladiki, ota-bobolarimiz odam bolasiga eng avvalo uchtagina so‘z birikmasi (yaxshi niyat, yaxshi amal, yaxshi so‘z)ni vasiyat qilib qoldirgan! Zotan, har bir odam, hattoki eng yomon odam ham ko‘pincha o‘zi anglab yetmagan holda dil-dildan yaxshilik istab, yaxshilikni qo‘msab, yaxshilikka talpinib yashaydi. Shuning uchun, deylik, bir-birimizga “yomon yigit”, “yomon qiz”, “ablah”, “yaramas”, “past”, “ipirisqi” va hokazo deb emas, aksincha, “yaxshi yigit”, “yaxshi qiz”, “muhtaram janob”, “janobi oliylari”, “afandim” deb murojaat qilamiz. Bu bilan o‘zimiz murojaat qilayotgan odamning yaxshiligi, hurmatga sazovorligini uqtiribgina qolmaymiz, balki, ayni chog‘da, uni shunday bo‘lishga undab, ko‘nglini ko‘taramiz.

Bunday ko‘ngilni ko‘taruvchi gap-so‘zlar ham behad ko‘p, lekin... Nega bugungi kunda badniyat-u xurmachaqiliq dilozorlar ulardan ko‘proq?! Nega ichi qora, ichagi qiyishi, ko‘ngli xufton kimsalar boshqalarining ham ko‘ngillarini xufton

qilib, ularning yaxshiliga yomonlik bilan javob qaytarish ishtiyoqida kuyib-yonadilar? “Bukrini qabr to‘g‘rilarn” deydilar. Bunday “bukrilar” nega ko‘p hollarda o‘lsa o‘ladilarki, birovga yomonlik sog‘inmasalar turolmaydilar? Nega goho ularga yaxshilik qilsangiz ham boshingiz baloga qoladi? Nega ular baayni chayondek zahrini avval boshqalarga, oxir-oqibat o‘ziga sochib adoyi tamom bo‘ladi? “Bu olamda jamiki dardga shifo topdim, faqatgina o‘lim dardi bedavo ekan” deydilar shayxurrais Abu Ali ibn Sino hazratlari. Yaxshilikka javoban yomonlik qilmasa turolmaydigan, alamzadalik, hasad-husumat, kek-adovat singari yomon illatlar qon-qoniga singib ketgan ana o‘sha “bukrilar” ham baayni o‘limdek dardi bedavo ekan! Ularning har bir so‘zлari o‘lim elchisi, uchiga zahar surkalgan va to‘ppa-to‘g‘ri yurakka qarab otilgan o‘q! Quloqqa tepilib, yurakdan uruvchi beomon o‘q!..

Zikrilla Egamberdiev o‘zining oltimish olti yillik hayotida ozmuncha gap eshitmadni. Bu “gap”larning aksariyati otalarcha pand-nasihat, akalarcha tanbeh, ustozlarcha dakki-dashnom, xullas, beg‘arazlik, jonkuyarlik va xayrixohlik bilan aytilgan jonga malham so‘z, xolis yo‘l-yo‘riq emas, yo‘q, aksincha, g‘arazga yo‘g‘rilgan zahar-olud so‘z, to‘g‘ri yo‘ldan adashtiruvchi, ko‘ngilni ozdiruvchi, yurakka jarohat yetkazuvchi so‘z!.. Shu topda bunday “o‘q”larning qay birini eslayversin! Umuman, eslash kimga nima uchun kerak?! Har bir zahar-olud so‘zni yurakka yaqin olaveradigan shifokor boshqa bemorlarning dardiga davo topish tugul o‘z boshini omon asrashi dushvor! “Ko‘ra-ko‘ra ko‘sа bo‘ldim, so‘zlay-so‘zlay chechan bo‘ldim” deganlaridek, zahar-olud so‘zlarni eshita-eshita, oltimish olti yoshga kirib to‘plagan achchiq hayotiy tajribasi bu! Shuning uchun ham hozirgi paytda bunday so‘zlarning uncha-munchasini qulog‘ining yonidan o‘tkazib yuboradi. Binobarin, o‘taketgan dilozorlar ham uning ko‘ngliga jarohat yetkazib, asabini buzolmaydi. Lekin bir paytlar, ayniqsa, bolalik chog‘larida ular o‘zini ozmuncha xunob qilib, qonini qaynatganmi!

Esida, bir paytlar o‘zi tug‘ilib o‘sgan Turkistonda “cho‘l paxta” degan bir antiqa paxta turi bo‘lar edi. Sug‘orilmaydigan – lalmi paxta shunday atalar edi-da. Hozir aql bovar qilmaydi. Eng ko‘p suv talab qiladigan paxtadek nozik o‘simlikni ham sug‘ormasdan hosil yetishtirish mumkinmi sira?! Ha bir paytlar mumkin edi! Buning ikkita jiddiy sababi bor edi. Birinchidan, o‘sha paytlarda Turkistonda buloqlar behad ko‘p, ya’ni, yer osti sizot suvlarga serob edi. Ikkinchidan, o‘sha paytlarda Turkistonda yoz yomg‘iri mo‘l-ko‘l bo‘lar edi. Bu ham, aslida, xudoning qudrati, qaqrab yotgan cho‘l-u dashtga Yaratganning ehsoni edi... Xullas, yetti yosh ostonasida, maktabga o‘qishga borish arafasida kattalar qatorida cho‘l paxta tergani qishloqdan yigirma chaqirim olislarga borgan edi u. Bir avtobus liq to‘la odam paxtazorga tushib qarasalar, shundoqqina ko‘z oldlarida cheki-chegarasi yo‘q cho‘l qovun-cho‘l taruzlar polizi yastanib yotibdi! Yugurgilab polizga tushdi-da, holiga yarasha kichikroq bir tarvuzni bazo‘r ko‘targan ko‘yi paxtazor tomon ketayotgan edi, bir payt naq ro‘parasida bir barzangi o‘ziga qarab miltiq o‘qtalib turganini ko‘rib, kapalagi uchdi. Tarvuzi qo‘ltig‘idan tushib, yuragi shuvilladi. Quloqlariga ikki gap o‘qdek qadaldi:

– Ha, o‘g‘ri, qo‘lga tushdingmi? Qani, qo‘lingni ko‘tar!

Endigina “urush-urush kinolari”ni tomosha qilib boshlagan bola kezları emasmi, qo‘rqqanidan yurak oldirib qo‘ygani shunchalikki, qo‘l ko‘tarishning o‘rniga dodlab yig‘lagan ko‘yi paxtazordagi kattalar tomonga jon-jahdi bilan yugura ketdi. O‘sanda bir ayol uni erkab-suyib ovutgan ko‘yi haligi miltiq o‘qtalgan barzangiga tanbeh bera ketdi: “Bola bechoraning o‘takasini yorib yuboray deding-ku, he afting qursin, turqingdan qilig‘ing sovuqroq, yo‘qol, qovuningning yaxshisini it yesin sening!..”

Keyinchalik yana shuni bilib oldiki, qishloqdan olisdagi bu cho‘l qovun bilan cho‘l paxtaning qorovuliga, o‘sha paytlarda dashtda bo‘rilar ko‘p bo‘lgani sabab, miltiq berib qo‘yilgan ekan. Kimsasiz cho‘lda zerikib yotgan barzangi azbaroyi ermak uchun unga xo‘ja ko‘rsin po‘pisa qilgan ekan o‘sanda. Mana, oltmis yildirki, o‘sha ermactalab barzangining dag‘dag‘asi ham, o‘sha ayolning erkab-suyib ovutishlari ham bola qalbiga o‘chmas bo‘lib muhrlanib qolgan.

O‘sandan keyin kechirgan oltmis yillik hayotida yuragini shuvillatib, ko‘nglini cho‘ktiruvchi so‘zlarni, hattoki oshkora do‘q-po‘pisa, zug‘um-dag‘dag‘alarni ham, ko‘ngliga tasalli-taskin baxsh etuvchi, hattoki uni naq osmon qadar yuksaltiruvchi so‘zlarni ham juda ko‘p eshitdi, albatta.

Uzoqroqdan boshlagan gaplarimizni maqsadga yaqinroq keltiraylik endi. Bu o‘rinda pirovard maqsad uch yil avval payg‘ambar yoshiga omon-eson yetganidan keyin, qariyb o‘ttiz yillik umri kechgan ko‘krak qafasi jarrohligi respublika ilmiy markazidagi jonajon ishidan o‘z ixtiyori bilan voz kechib, keyingi uch yillik xonanishinlikda ko‘rgan-boqqanlari-yu eshitgan gaplari atrofida.

Darvoqe, o‘zining qariyb o‘ttiz yillik umri kechgan ko‘krak qafasi jarrohligi ilmiy markazi!.. Hamyurt ustozasi asos solgan bu ilmiy markazning dovrug‘i olamga doston! Qariyb o‘ttiz yillik umrini yurakka qo‘l solib – ko‘z tikib kechirgan odam, payg‘ambar yoshiga yetib, qo‘li qaltirab qolganidan keyin, nochor-noiloj sevimli ishidan o‘z ixtiyori bilan ko‘ngil uzib, xonanishinlikni ixtiyor qildi. Shu o‘ziga xos uzlatda eshitgan ayrim gaplari!.. Ularning mag‘zini chaqa olsa edi, ilon po‘st tashlab yuborishi aniq edi-yov! Mana, masalan, qarigan chog‘ida ham yurak amriga bo‘ysinib yozilgan ilmiy maqolalarini jamiki gazeta-jurnallardagi qadrdon hamkasblariga bitta-bitta tarqatib, ulardan “Yashang！”, “Balli！”, “Barakalla！” singari ko‘ngilni ko‘taruvchi yaxshi so‘zlarni mushtoqlik bilan kutadi. Rivoyat qilishlaricha, bir chol har kuni bozorni bir aylanib kelar ekan, ammo hech nima sotmas, hech nima sotib olmas ekan. Bunday behuda ovoragarchilikning sababini ajablanib so‘ragan afandiga nuroniy otaxon tushuntiribdi: “Mana, men haliyam yashab yuribman, hali tirikman – o‘lman!” degan gapni so‘zsiz uqtirib, “Ko‘p yashang!” degan bir og‘iz taskinbaxsh so‘z eshitish umidida oralayman har kuni bozorni!..” Xuddi shunday, umid bilan yangi yozgan maqolalarini tez orada yorug‘likka olib chiqish uchun sobiq hamkasb birodarlariga qayta-qayta yalinib-yolvorar ekan, nafaqaga chiqsa-da, bir jurnalda bosh muharrirlik ishini davom ettirayotgan bir tengdoshi “Qachon qay sonda yorug‘likka chiqadi o‘zi shu maqolam, do‘stim, chiqadimiyo‘qmi?” deya bergen ko‘ndalang savoliga javoban hazil tariqasida emas, yo‘q, o‘ta jiddiylik bilan shunday javob qaytarsa bo‘ladimi: “Yo u sonda chiqadi, yo bu sonda, yo ikki sonning o‘rtasida, kunlardan bir kuni axiyri chiqadi-da-e!” O‘sha hamkasb

birodarining o'sha "bir so'z"idan yuragi qattiq jarohatlangan ko'yi unga malham qidirib qarindoshlariga bir sidra yakinadi. Ana o'shanda qadrdon kennoyilaridan biri uni oltmis olti yoshi bilan "qizg'in" tabriklar ekan, ko'ngliga shunday "tasallitaskin" beradi: "O'ttiz olti yoshga kirgan yolg'iz o'g'lingizni uylantirib nevara ko'rishga sira-sira shoshilmang, qayinjon, yuzga kirguningizcha nevaralik bo'lasizza, axir!.." Koshki unisidan: "Shu so'zingiz insofdanmi, do'stim! Hech kimni mansabga ham, bu dunyoga ham bog'lab qo'yman, ko'ngilga og'ir keladigan shunday so'z aytish yaxshimi?", bunisiga: "Nima, men shu yoshimda hamma o'g'il-qizlarimning baxtini ochib, sizga o'xshab nevaralar qurshovida yayrab-quvnab yashashni istamaymanmi, kennoyi? Nega kuygan yuragimga o't yoqib turibsiz siz ham?" deb bo'lsa! Keyingi yillarda o'zi ilonni ham inidan chiqara oladigan yaxshi gap qilgani sayin bularga javoban quloqlari yuragini o'rtab, qonini qaynatib, dinidan chiqaradigan yomon gaplarni tobora ko'proq etishayotgandek, nazarida! Nega shunday? Sabab nimada? Sabab qarigani sayin ko'ngli noziklashib, tabiatini injiqlashib, unga bitta gap kamlik, ikkita gap ko'plik qilib qolayotganidadir balki? Sabab Xudoni ham bezor qilib yuboradigan ko'ngli qattiq dilozorlarning tobora ko'payib ketayotganida emasmi mabodo?!

Xoh yaxshi gap bo'lsin, xoh yomon gap, naq yuragiga borib tegib, uni beixtiyor jizzillatadigan o'ta ta'sirchan gaplar, boringki, gap tagidagi gaplar bilan ish ko'radigan malakali mutaxassis bo'lganingizdan keyin, bunday tagdor gaplarning mazmun-mohiyati, ma'no-mantig'ini tappa-tuzuk tushunib turganidan keyin, qanaqasiga xunob bo'lmaysiz?! "Nahot bittayam nevara ko'rolmasdan ne bir nokaslarga yalinib-yolvorgan ko'yi bu dunyodan ikki buklangan holda bukrider o'tib ketsam, axir, men tug'ma bukri emas edim-ku!" deya yuragingiz o'rtanadi, Xudo haqqi! Qafasdagi arslon yanglig' o'zingizni qo'ygani joy topolmay qolasiz. Ustiga ustak, o'ttiz olti yashar o'g'lingiz shu aftoda holingizga rahmi kelib, sizga joni qayishib, o'zicha tanbeh bergen bo'ladi: "Mana shuning uchun ham siz bir umr ko'ngilga qarab, yurakka ko'z tikib ham qo'l solib o'tkazgansiz-u, biroq... hech kim sizni rahbarlik lavozimlariga ko'tarishni istamagan. Chunki sizning hamisha dilingizdagи tilingizda, har bir so'zingizda, avzoyingizda, ayniqsa, ko'zingizda aniq-ravshan ko'rinib turadi. Siz hech sir siqlashni bilmaysiz! Xolbuki har bob bilan uruvchi arboblikning eng birlamchi sir-sinoati shundaki, u har qanday vaziyatda hech kimga sir boy bermasligi, o'zini o'ta sipo-sirli tutishi kerak bo'ladi! Yurak sirlarini fosh qiluvchi eng sotqin jismoniy a'zo, bilasizmi, qay bir a'zomiz, ada? Bu – ko'z! "Ko'z – ko'ngil ko'zgusi!" deydilar. Ko'nglida kiri bor odamning ko'zlariga tikilib qarasangiz, u beixtiyor ko'zini olib qochadi! Nima uchun? Ko'zim sirimni (ko'nglimdagи kirimni!) fosh qilib qo'ymasin tag'in deb xavotirlanganidan shunday yo'l tutadi! Shuning uchun ham ustasi farang arboblar gohida ko'zlariga qora ko'zoynak taqib olishadi! Sizning ko'nglingizdan nimalar kechayotgani nainki ko'zlariningizda, ana o'sha qora ko'zoynak orqali ham "mane men" deb aniq-tiniq ko'rinib tursa kerag-ov! Odam bolasi bu qadar dilidagisi tilida, ko'ngli ko'zida oshkor bo'lmaydi-da, ada, ayniqsa, soddadilik-samimiylig bilan oqko'ngillik-beg'arazlik o'taketgan ahmoqlik-ovsarlik, g'irt go'llik-laqmalik deb talqin qilinadigan hozirgi zamonda!.."

O‘ylab qarasa, o‘g‘li ming karra haq! Ayniqsa, shifokor, oddiygina shifokor emas, yurak jarrohi ko‘ngil kechinmalariga erk beravermasligi, hissiyotlarini jilovlay olishi, huda-behudaga hayajonlanavermasligi kerak! Sovuqqonroq bo‘lishi kerak! Ayniqsa, qarigan chog‘ida asab torlari-yu nerv hujayralarini avaylashi kerak! Agar uddalay olsa, ichidan pishgan pismiq bo‘lishi kerak! Shu qadar temsa tebranmas to‘nka bo‘lishi kerakki, dunyoni suv bossa to‘pig‘iga chiqmasin! Bu olamda kimga mazza – uncha-munchaga boshini qotirib, yuragini og‘ritmaydigan to‘qimtabiatga mazza! Bu olamda kimga jazza – dilidagi tilida-yu ko‘zida aniq-ravshan ko‘rinib turadigan ta‘sirchan, tabiatan ehtiros-u jumbushlarga moyil jizzaki odamga qiyin! Samimiylit-beg‘arazlik yuksak qadrlanishning o‘rniga, aksincha, har bob bilan toptalib-tahqirlangan joyda oqko‘ngil-soddadil odamning holiga voy bo‘lishi, uning ohi ko‘kka o‘rlashi, dodi dunyoni tutishi tabiiy! Nachora, umrini yurak jarrohligida kechirgan eng tajribali shifokor ham Xudo bergan tabiatni o‘zgartiroldamas ekan-da! Yurakni o‘zgartirib, illati bor yurakning o‘rniga yangi yurak o‘rnatish mumkin, biroq Xudo bergan tabiatni o‘zgartirish... mumkinmi ekan?! Ayniqsa, odam bolasining fe’l-atvori-yu ichidagi olasini, tilga ko‘chirilayotgan har bir so‘z zamiridagi kinoya, istehzo, piching, hattoki oshkora kalaka-masxara, mazax-u tahqir alomatlarini, yerning tagida qimirlayotgan ilonning har bir xatti-harakatini aniq-ravshan ko‘rib-bilib turgan bo‘lsangiz, nima qilasiz?! Qanaqasiga jig‘ibiyron bo‘lmaysiz?! Po‘konidan yel o‘tmagan olifta ham o‘zicha har bob bilan sizni ahmoq qilib, aldab chuv tushirish payida turgan bo‘lsa, qani, qo‘lingizdan nima keladi-yu qanaqasiga sovuqqon bo‘la olasiz?! Ustiga ustak, ularga xush muomala, nozik lutf-karam-u takalluf zig‘ircha ta’sir qilmay, “mening tabiatimga yaxshi gap o‘tirishmaydi” deya odam bolasining isitmasini chiqarib yuboradigan yomon gapni aytishga sizni qayta-qayta undab, “Aytsang ham aytasan, aytmasang ham aytasan!” deya qistalang qilib turgan bo‘lsa-chi?! Nima qilasiz?! Shu ahvolda ne bir isfahoni dudama qilichlardan o‘tkirroq bu tilni ilon po‘st tashlaydigan so‘z aytishdan tiyib qolishning iloji bormi?!. O‘sha yaxshi gap yoqmaydigan va yomon gapni sotib oladigan kimsalarning o‘zini va yo jufti haloli – bolalarining onasini ahmoq qilishga urinishlariga balki chidash mumkindir, biroq nuridiyydalari – o‘g‘il-qizlarini ham har bob bilan ahmoq qilmoqchi bo‘layotganlariga qanaqasiga chidasin?! Ayniqsa, yosh oltmishdan oshib, umrning sharti ketib, parti qolganida, bir oyoq go‘rda, bir oyoq bo‘lsa, to‘rda emas, aqalli ostonada joy topolmay bir oyoqda omonat turgan chog‘ida!..

Zikrilla Egamberdievning oltmish olti yillik hayotiy tajribalaridan biri shuki, donishmandlikda benazir xalq “Yaxshi ot keyin chopadi” degan gapni juda-juda bilib aytgan. Mana, o‘zi ham tengdoshlariga nisbatan kechroq ota bo‘ldi, kechroq fan nomzodi bo‘ldi. Fan doktorligini ham o‘z tengdoshlariga nisbatan qariyb o‘n yilga kechikib himoya qildi... Lekin keyingi yillarda yana bir haqiqatni yaxshigina tushunib yetmoqda u: aksariyat hollarda ular ayrim g‘arazli kimsalar tomonidan atayin kechiktirilib, “Yo‘llaringga chim bosib, o‘tkazgani qo‘ymayman!” deya yo‘lto‘sarlik qilib turildi! Nafaqat o‘zi, balki o‘g‘il-qizlarining ham oliy ma’lumot egallashlari-yu tenglarini topib, baxtli bo‘lishlari har qadamda har bob bilan atayin kechiktirildi va kechiktirilmoqda!

Yodida, to‘ng‘ich qizi, maxsus bilim yurtida o‘qib, tikuvchilik kasbini egallab, bir necha yil ishlaganidan keyingina, bundan o‘n yilcha avval naqd yigirma to‘rt yoshida oliv o‘quv yurtiga o‘qishga kirishga muvaffaq bo‘ldi. Endi o‘qib boshlaganida qiziga dars berayotgan bir o‘qituvchining akasi nimagadir uning uyiga emas, ishxonasiga sovchi bo‘lib keldi. Akadan so‘rab-surishtirib bildiki, ukasi qizidan besh-olti yosh katta, qo‘lida guldek hunari-yu kallasida oliv ma’lumoti bor rassom yigitning noyob iste‘dodi, demakki, kelajagi porloqligiga gap yo‘q – havas qilsa arz gulik! Lekin “Har to‘kisda bir nuqs” degan gap bejiz aytilmagan. Bu yerda bir emas, birvarakayiga ikkita nuqsnai ayon ko‘rgandek bo‘ldi o‘shanda. Birinchidan, rassom yigitning Toshkentdek shahri azimda uyi yo‘q, xolbuki “uylanish” so‘zining o‘zagi “uy”! Shahri azimning qoq markazidagi oliymaqom uyda o‘sib-ulg‘aygan qizi esa, birovning uyida ijarada yashayolmasligi aniq! Ikkinchidan, qizi yigirma to‘rt yoshida endigina shartnomaga asosida o‘qib boshladi. Shu topda oila qursa, erta bir kun bola-chaqali bo‘lganidan keyin bazo‘r yetishgan o‘qishini davom ettirolmasligi, hattoki shartnomaga pulini topib to‘layolmasligi aniq! Sovchiga aytdiki: “Bizga biror yil muhlat bering, do‘stim! Qizim aqalli birinchi kursning o‘qishini bitirsin, shu paytda siz ukangizni shahri azimda uylit qiling, ana o‘shandan keyin, nasib qilsa, uni uylantirish haqida gaplashamiz!”

Balki yanglishar, asl sabablari butunlay boshqadir. Lekin u o‘ylaydiki, eng samimiy-beg‘araz niyatlarda aytilgan bu sidqidil gaplariga biryo‘la ikkita, nazarida, anchagina g‘arazga yo‘g‘rilgan javob qaytdi. Birinchidan, oradan salgina o‘tib o‘sha rassom yigit, xuddi atayin qilgandek, (balki rostdan ham atayindir?) to‘ng‘ich qizining eng yaqin dugonalaridan biriga uylandi-da, institut qoshidagi bir ijara uyda yashab boshladi. Tez orada bolalik ham bo‘ldi. Hatto o‘qishiga o‘z bolasini ko‘tarib keladigan bo‘ldi. Qizi bunday “yangiliklar”ni uyga, garchi o‘ta samimiy-beg‘araz aytib kelsa-da, injo ko‘ngliga gumon oraladi: bu gaplar zamirida o‘kinish-o‘ksinish-u qizining baxtini ochmagan otaga ta’na-malomat yo‘qmi mabodo?! Otasining qizi bo‘lganidan keyin, uning gaplarida g‘araz yo‘q bo‘lsa yo‘qdir, lekin bu “yangiliklar”ning o‘zida, hodisalarining tub mohiyatida-chi? G‘araz bo‘lmasa ham, “Mana, ko‘rib qo‘y!” degandek bir pisanda yo‘qmi ekan mabodo?..

Ikkinci voqealari birinchisidan ming chandon oshib tushdi: katta qizi biror yil o‘qib-o‘qimay uning atrofida o‘zidan ikki yosh kichik yigit girdikapalak bo‘ldi-qoldi. Bu yigitning oliv ma’lumotga egaligi, anchagina o‘ziga to‘q boyvachchaligi, mashinalik to‘kis-tugalligi, uddaburroligi, toparmen-tutarmonligi, xullas, qizini har tomonlama baxtli qila olish imkoniyatlariga gap yo‘q! Faqat birgina nuqs emas, “arzimas” monelik borki, bu yigitning qizidan ikki yosh kichik ekani! Qizi onasiga qo‘shilib shirin-shirin orziqar ekan, avvaliga ularning dillarini xira qilib, bu monelikka ko‘pam e’tibor qaratmadni. O‘zidan bir emas, o‘n-o‘nbesh yosh katta ayolga uylangan va baxtli hayot kechirgan yigitlar bu dunyoda ozmunchami! Hamma gap ko‘ngilda-da! Bir-birlariga astoydil ko‘ngil qo‘ygan bo‘lsalar, atigi ikki yosh ham monelik bo‘libdimi! Payg‘ambarimiz, hali uylanmagan yigit bo‘la turib, o‘zlaridan o‘n besh yosh katta, oila ko‘rgan Xadicha onamizga uylanganlar va g‘oyat baxtiyor yashaganlar-ku! Demakki, yaxshilikdan umidvor bo‘lmoq kerak!

Lekin oradan oylar emas, yillar o'tib, na to'y haqida gap-so'z, na sovchidan darak bo'lavermagach, ota sifatida g'oyat tabiiy ravishda ko'ngliga g'ulg'ula oraladi. Ayni his-tuyg'ular, xususan, "stress"larning yurak faoliyatiga ta'siri bilan bog'liq muammolar ilmiy tadqiq etilayotgan doktorlik ishini himoya qilish taraddudida yurgan chog'lari edi, ruhshunoslikilmiga birmuncha yaqin mutaxassis bo'lganidan keyin, juda yaxshi biladi: "ruh", "ko'ngil", "yurak" degan o'ta inja hilqatga g'oyat ehtiyyotlik bilan zargarona yondoshish kerak bo'ladi. Chunki ko'ngil salginaga obod, salginaga vayron bo'lishi mumkin! Ayniqsa, qiz bolaning o'zidek nafis-nazokatli, inja ko'ngli!

Lekin bu olamda ana o'sha qiz bolaning inja ko'nglini vayron qilishga ustasi faranglar shu qadar ko'p ekanki!.. O'sha ustasi faranglarning hech kim ayblab, qo'l bilan ushlab ololmaydigan bir ustamonligi, masalan, shundayki, odatda uchar korchalon yigitlar atayin o'zlaridan bir-ikki yosh kattaroq qizlarga go'yoki qattiq ko'ngil qo'yib, oshiqi beqaror bo'ladilar. Bu ishonuvchan-soddadillarning boshlarini aylantirib, qo'yinlarini puch yong'oqqa to'ldiradilar-da, aslida, kimlarningdir maxsus topshirig'ini bajaradilar. Aldovlariga laqqa uchgan qiz sovchi-yu turmush qurish orzusida orziqib yurgan ajoyib kunlardan birida... "Ota-onam o'zingdan yoshi katta qizga uylanmaysan, yo'qsa oq qilaman, ko'k qilaman!" deb qattiq qarshilik ko'rsatishyapti, men endi nima qilay?..." deya shoshqator ko'z yosollarini yolg'ondakam to'kishlar boshlanib ketadi! Qarabsizki, ko'ngli vayron bo'lган qiz o'sha yigitni ham, uning ota-onasini ham zig'ircha ayblayolmaydi. Aksincha, o'zini ayblaydi. Hatto o'zini o'sha soxta "oshiqi beqaror" yigitdan ikki yil keyin tuqqan onasi bilan laqma qizini xatarli yo'ldan vaqtida qaytarib qololmagan otasini ayplashi mumkin!.. Qoyilmisiz bunday ustasi farangning hiylai sha'riy yo'l-yo'sinlariga?!

Ha, do'stlar, bu olamda odam bolasining inja ko'ngli bilan o'ynashish, uni obod emas, aksincha, vayron qilish, beg'araz jonlarni har bob bilan ahmoq va aybsiz aybdor qilishning turlari shu qadar ko'PKI, ularni faqat Zikrilla Egamberdievdek butun umrini ko'ngil, dil, yurak atrofida shamdan girgitton parvonadek girdikapalak bo'lган odamgina bila oladi. Ko'rdimi-bildimi, bas, aldovlarga laqqa uchayotgan samimiy-beg'araz jonlarning soddadilligi oqibatlarini ularga ko'rsatib, ko'zlarini kattaroq ochish, balodan ogoh va yomondan ovloq qilish azmida o'zicha kuyib-yonadi. Kuyib-yongani sayin o'sha ustasi faranglar, hattoki bu ustasi farang "ilonlar" makriga maftun-mahliyo soddadil "quyonlar"ning ko'zlariga baqadan ham sovuqroq olabo'ji ko'rnaveradi...

"Qo'rchigan ko'zga cho'p tushadi" deydilar. Katta qizini, uning ortida o'z baxtini topish umidida turgan yolg'iz o'g'li bilan kichik qizlarini, shu to'rt nafar qorako'zları-nuridiydaralarini turfa xil balo-ofatlardan qo'rchilagani sayin, hech kim ko'zlariga cho'p sololmadi-yu, biroq... Bu yo'ldagi xavf-xatarlar, nazarida, tobora oshib-toshib boraverdi. To'g'ri, o'sha katta qizi o'z vaqtida aytgan qat'iy oglantirishlarining sharofati bilan aybni o'z ota-onasiga ag'darib ko'z yoshi to'kayotgan soxta oshiqdan bir jahd bilan voz kechdi-da, tez orada o'z tengini topib, baxtli bo'ldi. Bugungi kunda ikki bolaning onasi! Shu kecha-kunduzda o'ttiz olti yosh ustida turgan yolg'iz o'g'li esa, magistratura, aspirantura, kitob chiqarish va hokazo bahonai sabablar bilan uylanishni paysalga solib yura-yura, hozirga kelib,

“Hozirgi zamonda yigit kishi qirqqa kirib uylansa ham ayb sanalmaydi, avval shu ikki singlimni ham uzataylik, ana undan keyin uylanaman!” deya o‘zicha antiqa shart qo‘yib turibdi. Yigirma to‘rt yashar kichkina qizining institutda yana ikki yillik o‘qishi bor. Lekin o‘ttiz ikki yashar o‘rtancha qizi... Yaqinda ayni shu qizining o‘taketgan oqko‘ngil-ishonuvchanligi o‘ziga ham, otasi Zikrilla Egamberdievning ko‘ngli-yu butun oilasiga ham shunaqangi qattiq pand berdiki, hali-xanuz ko‘ngil yarasiga malham bosolmay, ko‘ksiga o‘q tekkan ohudek jarohatini yalab-yulqab tuzatolmay yuribdi.

Shu topda o‘ylab qarasa, uning ko‘ngliga otilgan navbatdagi o‘q katta qizidan bevosita o‘rtancha qizi emas, kenja qiziga o‘tib, u orqali otilibdi! Bundan biror yil avval yozgi ta‘til chog‘ida o‘sha kenja qizi o‘z istagini bildirdi: “Mana, beshinch kursga ham o‘tib oldim, ada! Hamma kursdoshlarim allaqachon ishga joylashib olishgan. Men ham peshindan keyingi o‘qishdan bo‘s sh chog‘larimda ishlab boshlasam ekan, ham o‘zimga tajriba, ham sizlarga shartnomaga pulini to‘lashda yordam bo‘lar edi!..” O‘ylab qarasa, bu gaplarda jon bor! Butun oilasi bilan o‘lashib-kengashib, bolalar shifokorligiga o‘qiyotgan qizini hozircha tug‘ruqxona va yo bolalar shifoxonasiga emas, yaqinroqdagi dorixonaga ishga joylashtirishni har jihatdan ma’qul ko‘rdilar. Hammalariga ma’qul ish joyi topila qoldi ham! Kenja qizini o‘rtancha qizi ishlaydigan modalar uyining shundoqqina yonidagi bir dorixonaning mudiri huzuriga yetaklab kirib, iltimosini aytgan edi, u qizini dorishunoslikni bitirgan tajribali bir ayolga shogird sifatida biriktirib qo‘ydi. Yana bir ulkan tog‘dan oppa-oson oshib o‘tgandek yengil his qildi o‘zini. Kenja qizi ertalab o‘qishga ketib, peshinda ishxonasiga keladi. Kechqurun opachasi bilan ikkovlon birga-birga qo‘ltiqlashib uyga kirib kelishadi! Ota uchun bundan zo‘rroq ko‘ngilo‘stirar xursandchilik bormi!

Tez orada kenja qizining yaxshigina yurishib boshlagan omadiga ko‘z tegdi. Qizi bilan sirlashgan onasining aytishicha, institutda bir paytlar bir necha yil birga o‘qigan qizidan ikki yashar kichkina bir yigit har kuni uning ishxonasiga kelarmishda, birga tushlik qilar emish! Hattoki sovg‘a-salomlar berib, qiziga sevgi izhor qilib boshlagan emish! Kenjatoy-erkatoy qizini oldiga o‘tqazib yaxshigina amrima‘ruf qildi: “Ko‘r ham hassasini bir marta yo‘qotadi, qizim! Senlar, xudoga shukur, ko‘r emas, ko‘zlarining ochiq-ku, to‘g‘rimi? Masalaga ochiq ko‘z bilan qarab, shuni yaxshi bilib qo‘yki, qizim, o‘zbek mentalitetiga ko‘ra ham, tibbiyot talablariga ko‘ra ham, ko‘p hollarda yigit o‘zidan besh-olti yosh kichik qizga uylangani har jihatdan ma’qul ko‘riladi. O‘zidan katta qizga uylanish yigitning ota-onasi-yu boshqa qarindoshurug‘larining qattiq noroziliklariga sabab bo‘ladiki, bu ham asossiz emas! Qanchalik asosli ekanini katta opachangning tajribasida ko‘rding-ku sen ham! Bas shunday ekan, esing borida etagingni yopib, tez orada masalani bir yoqli qil, qizim! O‘sha yigit rostdan ham senga ko‘ngil qo‘yib, sovchilarini jo‘natmoqchi bo‘lsa jo‘natsin, yo‘qsa orani ochiq qil, xo‘pmi?..” Kutganidek, tez orada soxta oshiq tob tashlab, aybni ota-onasiga ag‘darib, yolg‘ondakam ko‘z yoshi to‘kishga o‘tib oldi! Soxta oshiqning asl qiyofasini o‘z ko‘zlarini bilan ko‘rgan sho‘x-shaddodgina qizi unga har qanday odamning isitmasini chiqara oladigan tegishli javobini berdi! Bolalarining onasi o‘qib bergen “esemes”ni tinglab, Zikrilla Egamberdievning ko‘ngli taskin

topdi. Nainki taskin topdi, yaxshigina ko‘tarildi. “Yashasin haqsuyar otasining qizi! Haq gaplarni har qanday tosh yurakka ham ta’sir qila oladigan shakllarda shunday ro‘y-rost aytibdiki, endi nainki havaskor tovlamachi, har qanday uchiga chiqqan muttaham ham u bilan o‘ylashibroq muomala qiladigan bo‘ladi! Dunyoning ishlariga qarashi xushyor, odam bolasining fe’lini ko‘rish-bilishi ham anchagina tiyran, demakki, hech kim ahmoq qilib, aldab chuv tushira olmaydi bu qizini!..”

Lekin avval-boshda tikuvchilik kasbini egallab, oliv ma’lumot olishga ishtiyogi bo‘lmagan o‘rtancha qizi!.. Ne bir ko‘pni ko‘rgan mijozlari bilan muomala qilib, kerak bo‘lsa, ular bilan haq-huquq dovlashib, anchagina ko‘zi pishib, odam taniydigani bo‘lib qolgan shu qizi ham, oliv ma’lumotga ega bo‘lib, oq-qorani tanimaganidan keyin, aldovlarga laqqa tushishi, oh, naqadar oson ekan!

Muttahamlar oqko‘ngil-soddadil anoyilarni aldab chuv tushirishga shunaqangi ustasi farang bo‘lishadiki, ularning ustamonaligiga qarab turib beixtiyor qoyil qolasiz! Ular bir ish boshlashdan avval kimga nima kerakligini besh qo‘ldek bilib oladilar. Ayniqsa, oqko‘ngil-ishonuvchan bechoralarning nimaga o‘ta muhtojligini yaxshi ko‘rib-bilib, go‘yo ana o‘sha mushtoqlik bilan kutilayotgan narsalarni muhayyo qiladigan hojatbaror sifatida o‘zlarini namoyon qiladilar-da, ko‘ngillarga oppa-oson yo‘l topadilar-oladilar. Masalan, markschi-bolsheviklarni olib qarang! yersizga – yer, suvsizga – suv, huquqsizga – huquq, qaramga – ozodlik, tengsizga – tenglik, xullas, kim nimaga muhtoj bo‘lsa, ana o‘sha narsani bekami ko‘st muhayyo qilishga quyuq va’dalar berib, soddadil-ishonuvchan ommani o‘z ortlaridan baayni qo‘y suruvidek ergashtirdilar-da, bechoralarni kushxonadagi qassobning qo‘liga topshirib, o‘zlar serkadek pastarin murod-maqsadlariga yetdilar! Mustabid Sho‘ro tuzumining butun yetmish besh yillik tarixi mana shunday qo‘yni qassobga topshiruvchi serkalarning misli ko‘rilmagan davri-davron surishidan iborat bo‘lib tarixda qoldi. Sho‘ro tuzumi davrida yaratilgan badiiy jihatdan eng barkamol siyosiy latifalardan biri ham shundan yaqqol dalolat berib turgandek. Aytishlaricha, to‘rt kishi chor deraveshdek davra qurib o‘tirib, o‘z ism-shariflarini topishmoqqa tirkamoqchi bo‘lishibdi. “Mening familiyam qulog‘i uzun sodda-beozor jonivorning otidan olingan”, – debdi birinchisi. “Topdik, sen “Zaytsevsan” debdi qolgan uchovlon. “Mening familiyam ana o‘sha quyon go‘shtini suyib tanovul qiladigan vahshiy hayvonning otidan olingan”, debdi ikkinchisi. “Topdik, sen “Volkovsan” debdi qolgan uchovlon. “Mening familiyam ikki qismdan iborat, – debdi o‘shanda uchinchi ulfat. – Familiyamning birinchi qismi bolsheviklar xalqqa va’da qilgan narsani, ikkinchi qismi ular amalda bergen narsani ko‘rsatadi”. “Mening esa, familiyam Petrov, – debdi o‘shanda chor darveshdan oxirgisi. – Men chekistman. Fuqaro Rayxer, qani, marhamat qilib Lubyankaga yuring!”

Darhaqiqat, bu antiqa tuzumda odam bolasi baayni bo‘ri bilan quyondek bir-birining go‘shtini yeb, qonini ichib, butun fuqarolarning qariyb qoq yarmi ayg‘oqchiyu qariyb qoq yarmi siyosiy mahbusga aylantirilib, butun bashariyatga tahdid solib ham masxara bo‘lib yashab o‘tdi. Bolsheviklar quyuq va’da qilgan ozodlig-u mustaqillik, xususan, “millatlarning o‘z taqdirlarini o‘zlar hal qilish huquqi”, yetmish besh yil davom etgan o‘ziga xos ajina bazmdan keyin, nihoyat, bizning zamonamizda og‘izda emas, amalda ro‘yobga chiqdi. Sobiq SSSR hududidagi har bir

xalq, har bir millat amalda o‘z taqdirini o‘zi hal qilib, amaldagi mustaqillik yo‘lida baholi qudrat ilgarilamoqda va butun bashariyatning porloq istiqbol yo‘lidagi umumiy oqimiga qo‘shilishga astoydil harakat qilmoqda. Lekin ko‘pni ko‘rgan jafokash xalqimiz “O‘rgangan ko‘ngil o‘rtansa qo‘ymas” degan achchiq istehzoli gapni bejiz aytmagan. Aldab chuv tushirishga asoslangan tuzumda bir-birini aldab chuv tushirishga yomon o‘rganib qolgan olarmon-abjirlar, mana, qariyb yigirma besh yildirki, xali-hanuz tarki odat qilolmayaptilar. Ularning ancha-munchasi tong-sahardanoq “Bugun kimni qanday aldab chuv tushirsam ekan?” deya o‘zicha shirin orziqqan ko‘yi uyidan tashqariga chiqmoqda. Ko‘r ko‘r bilan qorong‘ida topishganidek, ular hatto bir-birlari bilan yaxshigina til topishib, bir-birlariga yaqindan ko‘maklashgan holda juda ustalik bilan ish ko‘rmoqdalar. Yaqinda shulardan, ayniqsa, uchtasi o‘rtancha qizining atrofida ko‘rshapalaklardek qattiq aylanishib qolishsa bo‘ladimi!

Qizi bilan bot-bot sirlashib turadigan onasining, gohida hatto bevosita qizining o‘zi aytishiga qaraganda, unga bir yigit oshiqi beqaror bo‘lib qolibdi. Kuniga-kunora yo‘liga ko‘ndalang bo‘lib, horijiy rusumdagι ulovini, alp qomatini, havas qilgulik bo‘y-bastini ko‘z-ko‘z qilib turarmish-u, ammo o‘zi baliqdek jim, soqovdek lom-mim demas emish. Laqqadek laqmani ovlash ishtiyoqidagi bu cho‘rtanboyning o‘rniga ishxonada qizining ikki tomonida paydo bo‘lib qolgan ikki yangi hamkasbi uni nimaiki qiziqtirsa, hammasi xususidagi axborot-u ma’lumotlarni keragidan ortiq darajada muhayyo qilar emish. Ularning aytishicha, yigit qiziga oshiqi beqaror emish! Agar qizi zig‘ircha moyillik bildirsa, unga uylanmoqchi emish. Lekin ikki o‘rtada bir necha “arzimas” moneliklar bor emish. Masalan, bu qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan bechora yigit bir necha yil avval bir odamni o‘z ulovida bexos bosib ketib, endi sinov muddatida jarima to‘lash bilan oylarni, hattoki kunlarni bitta-bitta sanab o‘tkazayotgan emish! Shu sinov kunlari oxiriga yetgan zahoti uylanmoqchi emish. Yigitning o‘zi qiziga ko‘nglini bevosita ochishni juda-juda xohlar ekan-u, biroq bunga uning yuzi chidamay turgan emish. Sababi u qizining ikki tomonidagi ayollardan biri bilan beixtiyor ilakishib, don olishib qolgan emish-da, endi bu qilmishini qizi kechirmasligidan qattiq xavotirda emish. O‘sha suyuqoyoq ayol sodaddil yigitni o‘rgimchakdek o‘z to‘riga o‘rab-chirmab tashlagan, lekin bu hojatbaror ayol ikki yoshning o‘zaro til topishib, boshlarini qovushtirib, baxtli-saodatl, bolali-chaqali, uvali-juvali bo‘lishlarini dil-dildan istar emish. Bu yo‘lda qo‘lidan kelgan yordamini ayamas emish. Avvalo anovi bechora yigitni manovi ajinaning changalidan qutqarib ham sinov muddatini ko‘ngildagidek o‘tkazib olinsa, naryog‘iga olam guliston emish! Buning uchun qizi ham o‘zining baholi qudrat yordamini ayamasligi, qolaversa, ikki yoshning baxti tezroq ochilishi uchun Xudo yo‘liga xayr-ehson, himmat-sahovat, sadaqa-raddi balo qilib turishi kerak emish!.. Bu gaplarni eshitib, jonkuyar ota sifatida ular zamiridagi asl mohiyat va pirovard murod-maqsadni to‘g‘ri tushunishga o‘zicha urindi, albatta. Tushungani shu bo‘ldiki, hoynahoy kimlarningdir ko‘rsatmasi bilan o‘z ishiga anchagina puxta ishbilarmonlar bahamjihat ish ko‘rishmoqda! Qo‘li gul bo‘lgani bois qo‘lida pul o‘ynab turgan o‘ttiz ikki yoshdagi qari qizga shu kecha-kunduzda nima kerak? Judayam oq ot mingan shahzoda kerak emas – undan allaqachon umidlar uzilgan, albatta. Lekin tagida ulovi

bor, o‘z ishiga pishiq, o‘ziga to‘q, birovga ko‘rsatganida “Mana, erim” deyishga uyalmaydigan, o‘ziga ishonchli panoh bo‘la oladigan bir yigit bo‘lsa, shuning o‘zi kifoya! Demak, xuddi shunday, hattoki kutganidan ortiqroq bir yigitmisan yigit “Mana, marhamat, sizga keragi!” deya o‘zini ko‘z-ko‘zlab turibdi. Aniqrog‘i, uning soyasi ko‘rsatilib turibdi-da, qizi ana o‘sha soyaga quyuq salom berishga har bob bilan undalmoqda! Shu maqsadda qizining ko‘nglini yigitning o‘zi emas, u ishonib topshirib qo‘ygan ikki alvasti har bob bilan ovlamoqda. Baayni quyonni avragan ilondek aldab-avramoqda! Hoynahoy bu yo‘lda o‘zaro raqobatlashib ham turishibdi o‘sha ikki alvasti! Chunonchi, bir alvasti ikkinchi alvastini suyuqoyoqlikda ayblab, kiroyi yigitni go‘yoki uning changalidan qutqarib olishga chorlagan ko‘yi, aslida, qizini unga qarshi qayrab solib turibdi, ayni chog‘da, qizining tili tiliga tushadigan mijozlari bilan o‘zaro zimdan til biriktirmoqda: “Men bu yerda bir ahmoqni topib oldim. U sizga azbaroyi himmat-sahovat, xayr-ehson ko‘rsataman deb istagan libosingizni teppa-tekin tikib beradi. Buyog‘i yaxshiligidan uchun menga qancha berishingiz o‘zingizning himmatingizga bog‘liq, kelishdikmi, opovsi?..”

Qarabsizki, bir emas, ikki emas, bирyo‘la uch o‘t orasida qolib ketayotgan o‘ttiz ikki yashar qizi kuniga-kunora o‘z yog‘iga o‘zi qovuriladi. O‘zicha “Mana, qanday yaxshi odamlar bor-a! Otam bilan onam qilolmayotgan yaxshiliklarni shu begona, tutingan opam qiladigan bo‘lib turibdi-ya! Erta bir kun o‘sha yigit bilan baxtli bo‘lar ekanmiz, bu yo‘lda har qanday o‘lpon bilan hirojni to‘lasam to‘labmanda!” deb o‘ylaydi. Ustiga ustak, o‘sha o‘roqda yo‘q, moshoqda yo‘q, xirmonda hozir bo‘lgan jodugar alvasti afsungarlikni yana-da kuchaytiradi: “Otangiz bilan onangiz o‘ttiz ikkiga emas, qirq-ellikka kirsangiz ham sizning baxtingizni ochish yo‘lida jon koyitmay, topgan-tutganiningizni yeb-ichib o‘tiraverishadi, singiljonim, men bu gapni azbaroyi sizga jonim achiganidan aytyapman, endi o‘zingiz uchun o‘zingiz harakat qilishingiz kerak-da. “O‘zing uchun o‘l, yetim” deganlar. Siz o‘zingiz uchun o‘lmang, aksincha, yashang, bu zamonda har kim o‘zi uchun o‘zi o‘lib-tiriladi-da, singiljonim, gapim to‘g‘rimi-noto‘g‘rimi?..” Zimdan zehn qo‘yib qarasa, qizi shundoqqina ko‘z oldida kundan-kunga allanechuk pismiqlashib, begonasirab, tun yarmiga qadar ishlabgina qolmay, qo‘l telefonidagi allaqanday yozishmalarga mukkasidan sho‘ng‘iydi. Hattoki ayrim so‘z va iboralarning tub lug‘aviy ma’nolarini otasidan so‘rab-aniqlashtirishga tushadi. Onasining aytishicha, o‘zi yozadimi, yo allaqaysi to‘plamlardan ko‘chiradimi, qizi allaqanday oshiqona she’rlar yozib, radioda go‘yoki kuyovbolalikka nomzod atayin uyuushtirayotgan oshiqona qo‘schiqlarni tinglagan ko‘yi ochiq ayvonda oh tortgancha ba’zi kunlari tunni tongga ular emish! Yoshi o‘ttizdan oshganida shoiralik qilyaptimi ishongan qizi?! Bu ko‘chaning oxiri qayoqqa boradi o‘zi?! Bolalarining onasi bilan uzoq-uzoq hasratlashib, qizi o‘sha yigitga (bevosita emas, yonidagi “mehribon opaginasini”ning qo‘l telefoni orqali!) yozgan oshiqona “esemes”larini birga-birga o‘qib chiqishdi. Qizining yigitga (to‘g‘rirog‘i, mehribon opa qiyofasidagi jodugar alvastiga va u orqali, Xudo biladi, yana kimlarga!) butun o‘pkasi, jigari, yuragi, boshqa ichki a’zolarini aniq-ravshan ko‘rsatib yozgan oshiqona maktublari bexisob, lekin... Bironta ham, aqalli bir jumla ham javob yo‘q! Zig‘ircha aks-sado yo‘q! Hoynahoy bu xatlar o‘sha yigitga mutlaqo yetib bormayapti, aslida!.. Tanasiga o‘ylab qarab, qattiq

xavotirga tushdi. O'taketgan manqurt, zombi, o'z joni-yu boshqalarning begunoh jonlariga qasd qilishdan qaytmaydigan qattol-qonxo'rlarni tarbiyalash yo'llarini besh qo'ldek biladigan eng usta ruhshunoslar qo'lida tahsil ko'rganga o'xshaydimi anavi qizining boshini aylantirib, qip-qizil jinni qilish ostonasiga olib borib qo'ygan, uning ikki tomonida holini tomosha qilib turgan ikki jodugar alvastilar?! Qizining boshidan aylanib turgan bu qora quyunni qanday daf etish mumkin? Mumkinmi o'zi?! Kech qolmadimi mabodo?!. Qoni qaynab, avvalgi kuni onasi, o'g'li va ikki qizi bilan birga beshovlonning jiddiy oilaviy mashvaratini o'tkazdi. Qizining miyasining tarxini ochib, shu kecha-kunduzdag'i odam bolasining ichidagi olasini ko'rish-bilishga, pirovard murod-maqsadini anglab yetishga, bilmayin tikanni bosib, xonumoniga o't qo'ymaslikka zo'r berib-zo'riqib undadi. O'zi ko'rgan-bilgan ne bir qilvirlarning misli ko'rilmagan qing'irliklarini misol keltirib, yomondan qochib qutulish, yaxshini qidirib topish, baxtli bo'lishning sinashta yo'llarini ko'rsatishga jon-jahdi bilan harakat qildi. Nazarida, qizi o'zining jon-jahd bilan kuyib-yonib aytgan gaplarini tushunib yetdi. Beshovlon bamaslahat bir to'xtamga kelishdi. Birinchi galda qizi ilk bor o'rtadagi vositachi orqali emas, bevosita yigitning o'ziga "esemes" jo'natib, unda chinakam yigit kimnidir o'rtaga vosita qilib qo'ymay, qiz bilan o'zi bevosita gaplashishi kerakligi, agar ko'ngli bo'lsa, qizning uyiga sovchi jo'natishi kerakligini aytdi. So'ngra har ikki tutingan opalarining asl qiyofalarini ko'rib-bilib olgani va ular bilan orani ochiq qilmoqchiligidini aytib yana ikkita xat jo'natdi. Nihoyat, o'zining qo'l telefonini onasi bilan almashib tutadigan bo'ldi. Toki yangi raqamda yangicha muomala va yangi hayot boshlash mumkin bo'lsin, eski raqamda kim nima deb "sayrashi"ni esa, ona maxsus nazorat qilsin!

Kuni kecha o'zining ko'ngli yorishib va ota-onasining ham ko'nglini yorishdirib, yangicha g'ayrat-shijoat bilan ishga chiqib ketgan qizi yetti xuftonda allanechuk mahdud alfozda uyga qaytib kirdi. Ota-onas qizlarini qistovga olavermay, arqonni uzunroq tashlashni ma'qul ko'rdilar. "Sinov muddati" yana aqalli bir kunga uzaytirilsa, naryog'iga Xudo poshsho!..

Kutilmaganda Zikrilla Egamberdievning xayollari bo'lindi: xilvat xonachi eshidiga umr yo'ldoshi bo'y ko'rsatdi:

– Dilovar qizimiz bugun tag'in hayallayapti-ku, adasi. Qorong'i tushib qoldi, haligacha yo'q?..

O'ttiz yetti yillik hasartkashi-dardkashi bilan bir muddat "sirlashib" bilib olgani shu bo'ldiki, onasining qo'lidagi qizining eski telefonida avvalgi kuni jo'natilgan uchala xatga javoban hech bir sas-sado, lom-mim yo'q! Bunisi yetmagandek, kecha tunda onasi bexabar qolibdi, qizi o'zi nazorat qilayotgan qo'l telefonida yana bir xat jo'natibdi: "Nega jimsiz? Rostdan ham ko'nglingiz bormi o'zi?.."

Beixtiyor o'rnidan turib ketdi. Bu xat ham yigitning o'ziga emas, o'sha mehribon opaginasiga jo'natilgan! Bu "mehribon opaginasi"ning sehr-jodusi naqadar kuchli ekanki, kuni kecha o'zining qanchalik ahmoq bo'layotganini, nihoyat, anglab yetib, qayta qad rostlashga qat'iy ahd qilgan qizini ikki buklab, tag'in oyoqlari ostiga olibdi! Qanaqangi qudratli jodugar ekan-a bu! Noutbukka muk tushgan ko'yi o'z ishi

bilan mashhul o‘g‘liga ko‘rsatma berdi: “Tez kiyin-da, yur, o‘g‘lim! Bir havo olib, ham singlingni uyga boshlab kiraylik!”

Qizining ishxonasiga yetib borgach, o‘g‘liga “Sen shu yerda kutib tura qol” dedi-da, o‘zi qizi o‘tiradigan xonaga kirib bordi. Kutganidek, qizi o‘rtada o‘tiribdi, uning ikki tomonida ikki ayol qaqqayib tik turibdi. Uchovlon nimanidir qizg‘in muhokama qilmoqda!

Ayollar bilan salomlashib bo‘lgach, jilmayib turib so‘radi:

– Qizimning mehribon opaginasi qay biringiz, singiljonlarim?

Novcha-qotma ayol yonida turgan pak-pakana ayolga imo qildi-da, o‘zi ohistagina sirg‘alib chiqib ketdi.

– Qizimning mehribon opaginasi siz ekansiz-da, singlim? Qizim kuniga-kunora sizni og‘zidan bol tomib maqtab kiradi. Shuning uchun sizni bir ko‘rgim keldi. Yashang, omon bo‘ling, singiljonim! – ayolning yuz-ko‘zlariga tikilibroq qarab tushundiki, “paxta bilan bo‘g‘izlash” deya ta’riflanuvchi bunday tagdor pichinglari unga zig‘ircha ta’sir qilayotgani yo‘q – o‘sha-o‘sha pinagini buzmay bo‘zrayib turibdi. Aftidan, gaplarini yuzaki tushunib turibdi! O‘ziga suv yuqtirmoqchi emas! Shu bois “masala”ni bir qadar aniqlashtirishga tutindi: “Sizdan bir narsani so‘ramoqchi edim, singiljonim! Manovi mening qizim, naryoqda allaqanday yigit, shu ikki o‘rtada siz... yangamisiz, qo‘shmachimisiz, kimsiz o‘zi?!. Shu savolimni durustroq o‘ylab qarab, o‘z haddingizni bilib oling, xo‘pmi, singlim? Meni yomon so‘z aytishga majbur qilmang, xo‘pmi? Yo‘qsa, shunday bir so‘z aytamanki, qirq kungacha isitmalab yurasiz! Bundan keyin yaxshi kunlarda ko‘rishib, yaxshi gaplardan gaplashaylik, ma’qulmi?..

Bir tomonida o‘g‘li, bir tomonida qizi, shoh ko‘cha bo‘ylab ohista odimlar ekan, beixtiyor ko‘kka ko‘z tikdi: O‘zing madadkor bo‘l, Yaratganim! Bu yorug‘ olamga shu bir bandangni ham umid bilan keltirganingdan keyin, endi O‘zing uning ko‘nglidagi eng qutlug‘ murod-maqsad manzillariga omon-eson yetishiga imkon ber! Bu bandai ojizlarining ham ko‘ngillariga qarab, ularni allaqanday nokaslarning oldida xor qilib qo‘yma!..

Ko‘zlarini ko‘kdan uzib olib, yo‘lga tikar ekan, o‘ng qo‘li bilan chap ko‘ksini ohista siladi: “Bo‘sashma, yuragim, bardam bo‘l! Zinhor tob tashlay ko‘rma! Axir, men anovi supraqoqti qizim bo‘lmasa ham, aqalli manovi o‘ttiz olti yashar yolg‘iz o‘g‘lim bilan o‘ttiz ikki yashar zahmatkash qizimning o‘z tengini topib, baxtli bo‘lganini ko‘rishim, ko‘rib ulgurishim kerak-ku! Yana bir karra yolvorib so‘rayman sendan: o‘shanga qadar bo‘sashmay bardam-baquvvat bo‘l, bexos taqqa to‘xtab qolmay, urib tur, azizim! Murod-maqsad ostonasida seni changallagan ko‘yi “oh!” deya bexos yiqilmay!..

2014 yil